

CHIPURILE DOMNITORULUI ALEXANDRU MORUZI ÎN PORTRETE DIN SECOLUL XIX

Sorin IFTIMI¹

Cuvinte cheie: *Moruzi, portrete de domnitori, istoria vestimentației, pictură de șevalet, grafică, copii de epocă*

Keywords: *Moruzi, portraits of rulers, history of clothing, easel painting, graphics, epoch copies*

Alexandru Moruzi (c. 1750-1816), fiul lui Constantin vodă Moruzi și al Smarandei Sulgearoglu, a fost unul dintre cei mai vrednici cârmuitori aflați pe tronul Principatelor în epoca fanariotă². După o scurtă domnie în Moldova (1792-1793), el a devenit în două rânduri principe al Țării Românești (1793-1796; 1799-1801) și apoi iarăși domnitor al Moldovei (1802-1806). Ca beizadea, acesta a beneficiat de o educație superioară, potrivită unui viitor conducător. Dintre profesorii săi pot fi amintiți

¹ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

² Cf. Florin Marinescu, *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*, Centre de Recherches Neohelleniques, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, Athenes, 1987; Florin Marinescu, Georgeta Penelea Filitti, Anna Tabaki, *Documents greco-roumains. Le fonds Mourouzi d’Athènes*, Atena-București, 1991; Mihai Dim. Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique. Grandes familles de Grèce, d’Albanie et de Constantinople*, Paris, 1999, ediția a II-a, p. 353-360; Mihai Țipău, *Domnii fanarioți din țările române (1711-1821). Mică enciclopedie*, București, Editura Omonia, 2004. Pentru domniile din Muntenia ale lui Alexandru Moruzi vezi V. A. Urechia, *Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi (1793-1796)*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1895, 907 p., (Extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom XVI); idem, *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București*, Seria 1774-1800, vol. 5. Pentru domnia de la Iași vezi Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, până în zilele noastre*, vol. 2, Iași, 1857, ediție de Constantin Mihăilescu-Gruuiu, București, 1999, p. 227-230, 231-232.

Tupet, fost secretar al lui Voltaire, Nicolas Varcosi, iezuitul Marchand și Clemaron. Alexandru Moruzi a dovedit abilități lingvistice deosebite, fiind un adevărat poliglot: cunoștea limbile franceză, italiană, latină, arabă, persană și turcă. De asemenea, el era și posesorul unei bogate biblioteci. Tânărul Alexandru era receptiv la idei noi, occidentale, pe care a și încercat să le transpună în practică atunci când a ajuns pe tronul Principatelor³.

Între anii 1790-1792, Alexandru Moruzi a fost mare dragoman, ministru de externe al Imperiului Otoman. În această calitate el a negociat pacea de la Șiștov, din 1791, care a pus capăt războiului ruso-austro-turc (1788-1791), obținând condiții avantajoase pentru partea otomană. Au urmat apoi aproape 15 ani de domnie, petrecuți pe tronurile Valahiei și Moldovei, ceea ce reprezintă o performanță deosebită în instabilitatea epocii fanariote. La Iași, el a zidit pe locul curții domnești un palat impozant, de tip occidental, în stil neoclasic, apelând la serviciile arhitectului austriac Johann Freywald⁴. Totodată, a construit Casa Apelor de la Mănăstirea Golia, realizând aducțiuni de la izvoarele aflate la Ciric și Copou⁵. Nu în ultimul rând a înfăptuit podirea ulițelor cu bârne de stejar sau chiar cu piatră de râu. În domnia sa au existat preocupări pentru asigurarea iluminatului stradal pe timp de noapte și au fost înființate străjile urbane (*culuccii*)⁶.

³ Se știe că tânărul Alexandru Moruzi a fost inițiat în Francmasonerie la 24 martie 1776, în Loja St. Andreas din Sibiu. Arhivele masonice îl înregistrează ca Venerabil al unor loji de la București (1786) și Iași (1803). În 1807 principele Al. Moruzi a fondat la Iași, Loja „Memphis” (C. Lenning, *Encyclopädie der Freimaurerei*, Verlag F. A. Brockhaus, Leipzig, 1824, 2. Bd., H-M, S. 112).

⁴ Sorin Iftimi, *Palatul Culturii din Iași. O retrospectivă istorică*, în vol. *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească. Instituții, actori și strategii*, editori Dumitru Ivănescu și Cătălina Mihalache, Editura Junimea, Iași, 2009, p. 266. Pentru locul actual de păstrare a stemelor și inscripțiilor de la palatul domnesc vezi idem, *Heraldica Palatului Sturdza de la Miclăușeni*, Editura Doxologia, Iași, 2014, p. 34-35. Același arhitect a amenajat palatul domnesc din București, lucrările fiind însă de mai mică amploare; cf. Narcis Dorin Ion, *Palate din București*, prefață de acad. Dan Berindei, Editura Noi Media Print, București, 2013, p. 17-19 (Curtea Arsă).

⁵ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, ed. II revăzută, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 292-293.

⁶ Dan Dumitru Iacob, *Din istoria străjilor urbane ieșene: culuccii (secolul XVIII – mijlocul secolului XIX)*, în *IN*, II-III, 1996-1997, p. 124-148.

După Manolache Drăghici, „în vremea lui Alexandru vodă rangurile erau dobândite cu anevoie. Domnitorul era strâns și neînduplecat la acordarea de ranguri, nevoierind astfel pe nimeni fără a se încredința de meritele, destoinicia și poziția politică a fiecărui boier. Moruzi, deși avea o fire foarte serioasă și aspră, era drept în judecăți și de aceea toți locuitorii, fără vreo excepție, chiar dacă se temeau de el, îl iubeau. Acesta constituia pentru domn un avantaj rar, de care nici unul dintre toți domnitorii fanarioți nu s-a bucurat în Moldova”⁷.

*

Am început acest studiu la îndemnul domnului Mihai Dim. Sturdza, inițiatorul și coordonatorul amplei *Enciclopedii* dedicate familiilor boierești⁸. Domnia sa a avut prilejul de a achiziționa recent un portret necunoscut al domnitorului Alexandru Moruzi, la o licitație ce a avut loc la Hôtel Drouot (Paris). Lucrarea provine, probabil, din ramura rusească a familiei Moruzi, descendenți rezidenți în Franța.

Tabloul intrat recent în colecția domnului Sturdza este un portret „de aparat”, în care domnitorul Alexandru Moruzi este înconjurat de toate cele necesare pentru redarea „majestății” personajului⁹. Este o lucrare de dimensiuni mijlocii, având 130x110 cm, cu ramă¹⁰. Cadrul lucrării, aproape pătrat, are proporțiile preferate în prima jumătate a secolului XIX (Fig. 1, 10). Fiind vorba despre „portretul întreg” al unui domnitor, este posibil ca tabloul original să fi avut dimensiuni mai mari, apropiate de mărimea naturală. Un asemenea portret trebuie să fi fost comandat pentru impozantul Palat domnesc din Iași construit, în stil neoclasic, de către Alexandru Moruzi.

Domnitorul este portretizat în picioare, în fața tronului. Chipul său este frumos, dar puțin expresiv, ca și cum bustul a fost preluat de pe un portret-efigie mai vechi și a fost completat apoi cu un trup înzestrat cu un dinamism diferit. Corpul preia o „poză” frecventă în portretistica

⁷ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei*, p. 228.

⁸ Mihai Dim. Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, din care au apărut, până în prezent, primele patru volume.

⁹ Mulțumesc colegului Cătălin Hriban pentru prelucrarea imaginii acestui portret.

¹⁰ Dimensiunile acestui portret sunt de 85 x 64 cm, fără ramă.

occidentală din secolului XVIII: mâna pusă în șold, care ar trebui să sugereze „maiestatea” și grandoarea personajului. Poziția mâinii este însă redată cu o anumită inabilitate, care diminuează efectul urmărit de pictor.

Alexandru Moruzi poartă pe cap un gugiuman de samur, cu fundul alb, redat cu puțină eleganță, fiind probabil un obiect vestimentar necunoscut pictorului¹¹. Domnitorul poartă o feregea ușoară, de atlas, de culoare trandafirie, *ghiurghiulie* (tc. *gülgülü*), îmblănită cu samur¹². Faldurile feregelei se desfășoară asemenea unei mantii. Sub feregea se văd marginile fermenelei, o haină mai scurtă, de culoare verde (*alage*), bordată cu blăniță de hermină (*acom*). Sub aceasta, domnitorul poartă un anterior de culoare deschisă, încins cu un șal multicolor de mătase (*caşmir*), ce conferă un efect cromatic deosebit. Papucii de culoare galbenă, care se ivesc discret de sub poalele anteriorului, nu au forma orientală obișnuită, un alt indiciu că pictorul care a copiat acest tablou nu era familiarizat cu vestimentația epocii, așa cum se manifesta aceasta în Principatele Române.

Pe o masă acoperită în catifea vișinie se află însemnele domniei: un sceptru aurit, corect desenat și o sabie orientală, de tip persan (*shamshir*), probabil chiar cea de investitură, primită de Alexandru Moruzi de la Sultan. Alături, pe aceeași masă, sunt desfășurate câteva documente, între care și planul unei clădiri. Aici ar putea fi găsite indiciile care să explice prilejul cu care a fost pictat portretul domnitorului (portretul inițial). Se va putea constata că este un portret de „ctitor” al unui edificiu cu destinație civilă. Dacă se va putea face o asemenea identificare, compoziția va putea fi și datată. Pentru aceasta va fi nevoie de o fotografie de detaliu, cu documentele aflate pe masă, care ar putea permite astfel de observații.

Decorul în care este pictat domnitorul nu pare a fi nici sala tronului, nici un salon privat al acestuia, fiind mai curând unul convențional. Coloana toscană și draperia țin de tradiția academistă a portretelor epocii, cu o tradiție îndelungată. Pentru realizarea detaliilor acestui portret au fost necesare câteva studii de drapaj, care se regăsesc, în cutele anteriorului, în faldurile mantiei, ale feței de masă și ale draperiei din fundal. Tușele mari,

¹¹ Gugiumanul nici nu este bine așezat pe cap; colțul format de bordura gugiumanului pe frunte nu vine în prelungirea liniei nasului, cum ar fi normal.

¹² Vezi catalogul expoziției *Haina îl face pe om. Șase secole de istorie vestimentară*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2014, p. 27.

modul sumar în care sunt tratate detaliile, credem că aparțin unei epoci mai noi, reprezentând o tratare modernă a unei imagini mai vechi.

Jilțul este lucrat după moda occidentală, din lemn sculptat și aurit, tapițat în catifea roșie¹³. Spătarul său este încununat de o stemă domnească, montată destul de artificial, ceea ce conduce spre concluzia că avem în față un jilț imaginar, zugrăvit de un pictor care nu a văzut niciodată în realitate respectiva piesă de mobilier. Stema, pictată ca și cum ar fi fost sculptată în lemn aurit, folosește un scut de tip „englez”. Scutul este despicat, având în dextera acvila valahă și în senestra capul de bour moldovean; are „în șef”, cele trei stele ale familiei Moruzi, dispuse în fascie. Nu există hașuri pentru indicații de culoare, așa că nu se poate comenta nimic privitor la acest aspect. Scutul este timbrat de o coroană închisă, de tip regal. Coroana este flancată de șase steaguri, dispuse 3 x 3 (Fig. 3). În spatele jilțului poate fi remarcată o ramă de mari dimensiuni, care poate fi al unui portret pictat, sau mai curând al unei oglinzi.

Foarte interesantă este și rama tabloului, probabil mai recentă, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La partea superioară, aceasta este încununată cu o coroană de tip princiar clasic¹⁴. La partea inferioară a ramei se află și o stemă a familiei Moruzi sculptată în lemn (Fig. 2). Este un scut de tip francez modern, având câmpul despicat. Hașurile reprezintă indicații de culoare, după codul introdus încă din secolul al XVII-lea. Astfel, se poate spune că, în dextera capul de bour al Moldovei este amplasat pe un câmp despicat în bandă, de azur și roșu; acvila cruciată muntenească se află pe un câmp presărat cu semene care ar indica mai curând codițele de hermină decât aurul (pentru metalul galben trebuia folosit un câmp marcat cu puncte). După cum am văzut, stema familiei Moruzi este înfățișată în capul scutului („șef”); hașurile indică un câmp de azur. Acesta ar cere mai curând stele de argint decât de aur. Stelele cu cinci colțuri se raportează, ca și forma scutului, la heraldica franceză, nu la cea din spațiu germanic (unde regula era reprezentată de stelele cu șase colțuri).

¹³ Sorin Iftimi, *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriatare din colecții ieșene*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014, p. 12, 29-30, fig. 3-5.

¹⁴ Cele două panglici care flanchează coroana, având aici un rol pur decorativ, amintesc de fanoanele ce însoțeau coroana imperială sau tiara papală.

*

Pentru o percepție adecvată a acestui tablou, analogiile din epocă pot fi de un real folos. S-a păstrat o reprezentare din 1791 a lui Alexandru Moruzi în costum de ienicer, având pe cap o cucă decorată cu un penaj spectaculos, gravură realizată de L. M. Halbon¹⁵ (Fig. 7). De un interes deosebit este o altă imagine, din 1793, reprezentând un interior de la Curtea Nouă din București. Este vorba despre primirea oficială pe care Alexandru Moruzi a făcut-o ambasadorului britanic la Constantinopol, aflat în trecere prin capitala Valahiei (Fig. 4, 5). Poate fi explorat aspectul sălii ce servea drept Spătărie, în raport cu modul în care era amplasat tronul domnesc, vestimentația și rânduiala dregătorilor. Domnitorul, în veșminte orientale, este așezat pe sofa, alături de diplomatul englez, costumat după moda apuseană.

O miniatură care îl reprezintă pe domnitorul Alexandru Moruzi s-a păstrat în *Condica Mănăstirii Radu Vodă* din București, datând din anul 1794¹⁶. Este un „portret întreg”, interesant mai ales pentru studierea vestimentației și a spiritului portretelor de epocă, la aceste dimensiuni chipul domnitorului neavând relevanță (Fig. 9). Pot fi remarcate veșmintele albe, culoare ce tindea să fie rezervată pentru domnitor și familia sa¹⁷. Albul începea să fie preferat chiar față de culoarea roșie, care a jucat un asemenea rol în epocile anterioare. Gugiumanul din blană de samur de pe capul domnitorului are, de asemenea, fundul alb, cu aceeași semnificație de culoare domnească. Sunt bine reprezentate veșmintele suprapuse: feregeaua îmblănită cu samur, sub care se zărește fermeneaua, bordată cu blăniță de hermină (*cacom*) și anteriul încins cu un prețios brâu de mătase (*taclit*), în care este prins și hangerul domnesc. În picioare domnitorul are aceiași papuci orientali, din piele galbenă, a căror formă specifică este redată acum corect. Dregătorii îl asistă pe domn la instalarea acestuia pe tron. În acest decor convențional, drapajele și coloanele neoclasiche pătrunseseră deja.

¹⁵ H. Dj. Siruni, *Domni români la Poarta Otomană*, București, 1941; N. Iorga, *Domnitorii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, p. 185.

¹⁶ Frumoasa imagine se afla între cele puse la dispoziție de istoricul Florin Marinescu.

¹⁷ Cf. Alexandru Alexianu, *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1987, p. 267-268.

*

Pentru o bună evaluare a noului portret din colecția domnului Sturdza se cuvine ca acesta să fie privit împreună cu întreaga serie de reprezentări ale domnitorului Alexandru Moruzi, care alcătuiește o galerie virtuală neașteptat de generoasă. În această întreprindere nu ne aventurăm pe un teren neexplorat, ci pășim pe urmele cercetării făcute, în ultimii ani, de istoricul Florin Marinescu (de la Atena), care a adunat majoritatea portretelor domnitorului în lucrarea genealogică *Familia Moruzi, originară din Trapezunt*¹⁸. Domnul Marinescu a avut amabilitatea de a ne pune la dispoziție nu doar cartea sa, ci arhiva de imagini care a stat la baza monografiei menționate. Am avut șansa de a găsi noi portrete și informații, care justifică redactarea acestui studiu.

Cel mai vechi portret al principelui Alexandru Moruzi, în adevăratul sens al cuvântului, este o pictură în ulei, lucrare de mici dimensiuni, cu autor necunoscut, aflat în colecția Muzeului Național de Artă al României¹⁹. Lucrarea are o inscripție în limba greacă: „Io Alexandru Constantin Moruzi voievod și ighemon al Țării Uggrovlahiei” și anul „1800” (Fig. 11). În anul consemnat Alexandru Moruzi era domnitor al Valahiei. Deci, în privința autorului, ne putem gândi la unul dintre pictorii aflați în acei ani la București: Iordache Venier, Mihail Topler, Nicolae Polcovnicul, Grigore Zugravul ș.a. În primul rând ar trebui să fie luată în considerare posibilitatea ca autorul să fie Venier. Înainte de 1800, venețianul Georgio Venier, devenit staroste al „zugravilor de subțire” din București, promise chiar o însărcinare oficială de la domnii anteriori „ca să vie pe la toate mănăstirile de obște, din fiecare județ, unde să aibă a drege și a îndrepta chipurile ctitorilor, pe unde vor fi stricate”²⁰. Lui i se atribuie un

¹⁸ Florin Marinescu, *Η Τραπεζουντιακή οικογένεια Μουρούζη. Γενεαλογική μελέτη*, Edit. Afoi Kyriakidis, Salonic, 2011, p. 423.

¹⁹ Datorez mulțumiri doamnei Costina Anghel de la Muzeul Național de Artă al României pentru semnalarea acestui portret.

²⁰ Vasile Drăguț, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 108-109. „Giorgio Venier ajunge supt Alexandru Ipsilanti, în 1787 „arhi-zugrav” muntean, deosebit de șeful tagmei zugravilor de țară lucrător și la Curtea domnească, Ioniță ceauș-baș de zugravi” (N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 186).

tablou ce înfățișează urcarea pe tron a domnitorului Nicolae Mavrogheni (1786), păstrată cândva la Biblioteca Academiei.

Portretul lui Alexandru Moruzi este bine lucrat, în maniera epocii: cu redarea naturistă a fiecărui fir din barba domnitorului, cu atenta înfățișare a blăniței de samur a gugiumanului și gulerului sau a codițelor negre din blana de hermină, a găitanelor și broderiilor din fir auriu. Codul vestimentar arată, prin fiecare detaliu, că personajul reprezentat este un domnitor. Se simte meșteșugul unui miniaturist priceput. Cromatica, în culori calde, sugerează o apropiere de școala italiană de pictură.

Chipul este bine lucrat, cu trăsături sigure și o volumetrie rafinată. Paloarea sedefie a tenului poate fi una convențională, menită să sublinieze noblețea personajului²¹. La brâu se observă mânerul unui hanger, împodobit probabil cu diamante. Acest obiect, extrem de scump, era mai curând un însemn de rang decât o armă și apare mai ales în portretele domnești. În mâna dreaptă, acesta ține un șirag de mățanii (*rozariu*), expresie a bunelor sentimente religioase cuvenite unui domnitor. Trecerea mărgelilor printre degete, ca într-o numărătoare, arată că domnul se află în continuă rugăciune²², prin care „unsul lui Dumnezeu” era în legătură neîntreruptă cu divinitatea, asigurându-și astfel legitimitatea și protecția. Probabil că nu întâmplător mățaniile se suprapun peste hanger, ca și cum pietatea trece înaintea mândriei și a forței. Un specific al portretelor epocii este și acela de a conține diverse simboluri și mesaje, care se cer a fi descifrate de privitor.

Acest portret al lui Alexandru Moruzi a fost publicat la 1893 de V. A. Urechia, la începutul unuia dintre volumele lucrării *Istoria românilor*, dar a rămas oarecum în uitare, fiind aproape necunoscut²³. O veche fotocopie alb-negru a portretului se află la Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române. Lucrarea a fost *reprodusă recent de Florin*

²¹ Tenul de culoare deschisă, obrazul nears de soare, era în epocă un însemn al statutului social.

²² Poate în monahala *rugăciune a inimi*: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, mântuiește-mă pe mine, păcătosul!”.

²³ V. A. Urechia, *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București*, Seria 1774-1800, volumul 5, București, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1893.

Marinescu, în cartea sa *Familia Moruzi, originară din Trapezunt* (2011), după fotografia de la Biblioteca Academiei²⁴.

*

În ciuda infidelităților de detaliu, se pare că acest portret a stat la baza altuia, aflat pe *Harta Valahiei* publicată de Iordache Golescu la Viena, în același an, 1800. Este vorba despre o gravură în aramă (acvaforte). Nu există o inscripție care să ofere informații privitoare la realizatorul desenului după care a fost executată gravura (Fig. 12).

Portretul este înscris într-un medalion oval împodobit la partea superioară cu o ramură de lauri și una de măslin, însoțite de o balanță; la partea inferioară sunt amplasate două medalioane cu stemele Moldovei și Țării Românești. Intenția desenatorului a fost de a realiza o efigie, în tradiția epocii renascentiste. Chipul personajului apare mai alungit, fruntea mai înaltă și sprâncenele mai arcuite decât în cazul presupusului model. Sceptrul domnitorului are o formă convențională, cu măciulia sferică, departe de aspectul obiectului real.

Imaginea a fost reprodusă de N. Iorga (1930), G. Oprescu (1942) și Fl. Marinescu (2011)²⁵. Faptul că a fost transpus în gravură a asigurat o anumită circulație acestui portret, incomparabilă cu cea a picturii, presupusă a fi modelul original. Gravorul vienez s-a îndepărtat însă, într-o anumită măsură, de imaginea avută ca model, acesta nelucrând de față cu personajul portretizat, așa cum a avut prilejul pictorul care și-a realizat portretul „după natură”.

*

În portretistica domnitorului Alexandru Moruzi, pe lângă modelul muntenesc, la care ne-am referit până acum, poate fi identificat și modelul moldovenesc de portret, care a cunoscut o anumită tradiție. Cel mai vechi exemplar pe care am reușit să îl identificăm se află în Colecția Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, depozitul Mănăstirii Golia, Iași (Fig. 13). Portretul

²⁴ Florin Marinescu, *op. cit.*, 2011, p. 93.

²⁵ N. Iorga, *Domni români după portrete și fresce contemporane*, Comisiunea Monumentelor Istorice București, Editura și tiparul Kraft&Drotleff S. A. pentru Arte Grafice, Sibiu, 1930, p. 184; Gh. Oprescu, *Grafica românească din secolul al XIX-lea*, Editura Regală pentru literatură și artă, 1942, planșele de final; Florin Marinescu, *op. cit.*, 2011, p. 99.

nu este însă corect atribuit, pe rama sa aflându-se o plăcuță metalică pe care scrie „Grigore Ghica-Vodă”, cu referire la Domnul martirizat la 1777²⁶. Aceasta este o lucrare care a rămas necunoscută până acum istoricilor de artă.

Personajul reprezentat este, fără îndoială, Alexandru Moruzi. Portretul nu este semnat și de aceea nici datarea nu poate fi făcută prea simplu. Dacă îl considerăm un portret contemporan, din a doua domnie a lui Alexandru Moruzi (1802-1806), cea dintâi prezumție, care se cere verificată, este aceea că a fost realizat de Eustatie Altini, primul pictor neoclasic din Moldova, cu studii la Academia de Arte din Viena. Acesta era, de departe, cel mai bun pictor din Moldova, în vremea lui Alexandru Moruzi și la el ar fi apela domnitorul pentru realizarea unui portret oficial. În colecția de la Palatul Mitropolitan se află un portret al domnitorului Scarlat Callimachi atribuit lui Altini, realizat pe la 1813, lucrare ce oferă un bun termen de comparație, pentru o analiză stilistică²⁷.

Bustul domnitorului este bine așezat în cadru dreptunghiular, cu margini ceva mai generoase, care pun în valoare mai bine personajul. Pictura este astăzi întunecată, cea ce face mai dificilă analiza detaliilor. Este greu de spus cât din această întunecare se datorează îmbătrânirii operei și cât este un efect căutat, de clar-obscur, al pictorului. O curățare profesionistă a lucrării o va putea pune mai bine în valoare, dar va putea risipi vâlul de mister ce dă un anumit farmec portretului. Ceea ce se poate remarca este faptul că pictorul îndreaptă atenția privitorului spre chipul domnitorului, trecând în plan secund detaliile vestimentare. Poate că această abordare ar explica modul mai superficial, convențional, în care sunt tratate faldurile vestimentației²⁸. Acesta poate fi însă și un indiciu că lucrarea este o copie după un original executat în timpul vieții domnitorului. Un alt indiciu că lucrarea poate fi o copie după un original mai vechi este colțul gugiumanul de pe frunte, care nu este așezat pe același

²⁶ O notație, făcută cu vopsea albă în colțul din stânga-jos al tabloului, dă numărul de inventar vechi: 805.

²⁷ Remus Niculescu, *Eustatie Altini*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, Seria Arte Plastice, tom 12, 1965, nr. 1, p. 52, 54, fig. 29.

²⁸ Datorez mulțumiri colegului Ioan Iațcu pentru prelucrarea mai multor imagini, dar și pentru discuția privitoare la asemenea detalii de tehnică a picturii.

ax cu nasul personajului. La un desen din epocă, realizat după natură, această nepotrivire nu ar fi apărut.

Poate fi remarcat desenul foarte elegant și modul în care lumina modelează trăsăturile feței, realizând volumetria acesteia. Tenul nu mai este la fel de alb, dar lumina chipului este asigurată de contrastul cu blana de samur a gugiumanului și gulerului. Acesta este chipul care se va impune, fiind cel mai copiat în deceniile următoare²⁹.

*

Cel mai cunoscut portret al lui Alexandru Moruzi este chipul din galeria domnitorilor moldoveni aflată cândva la Epitropia Sf. Spiridon din Iași, publicat și de Nicolae Iorga, în albumul său din 1930³⁰ (Fig. 14). Portretul se află, în prezent, în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași (nr. inv. 2605)³¹. Întreaga serie de portrete ale domnitorilor a fost comandată pe la 1850 de vornicul Iordache Beldiman.

Dimensiunile și proporțiile acestui portret au fost impuse de cele ale seriei în care a fost inclus. Cadrul este mult mai strâns, interesul pictorului fiind concentrat pe redarea chipului și nu pe elementele auxiliare, de costum sau recuzită. „Izvodul” de pe care a fost preluat chipul este, fără îndoială, portretul descris anterior, depozitat la Mănăstirea Golia.

Noul portret urmează cu fidelitate modelul, fiind o lucrare realizată în manieră academistă, de un pictor care a deprins bine tehnicile picturii. Portretul de la Muzeul de Istorie din Iași nu este semnat, ca majoritatea celor provenind de la Spiridonie. Doar pe baza analizei stilistice, este foarte dificil de a atribui lucrarea unuia sau altuia dintre portretiștii aflați în activitate la Iași, în anii 1850³².

²⁹ O reconstituire de portret întreg, cu accente pe vestimentație, se află la Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, p. 141, fig. 78.

³⁰ N. Iorga, *Domni români după portrete și fresce contemporane*, Comisiunea Monumentelor Istorice București, Editura și tiparul Kraft&Diotleff S.A. pentru Arte Grafice, Sibiu, 1930, p. 186. În album, portretul este însoțit de următoarele date: „Alexandru Moruzi, domn în Moldova (1792-1793 și 1802-1806) după un portret modern la Sf. Spiridon din Iași”.

³¹ Portretul a fost reprodus color de Florin Marinescu în *op. cit.*, p. 424.

³² Recent a fost formulată sugestia că portretul la care facem referire ar putea fi opera lui Stawski, cf. Corina Cimpoeșu, Marcelina Brîndușa Munteanu, *Ludovic Stawski. Un pictor în Moldova secolului al XIX-lea*, Editura Platul Culturii, Iași, 2014, p. 110-111.

*

Un alt chip al domnitorului Alexandru Moruzi, pictat în ulei pe pânză, se păstrează la Biserica Socola din Iași³³. Este un portret de ctitor, nu al unei biserici, ci al Școlii de la Socola, așa cum arată o inscripție târzie, adăugată cu vopsea albă, la partea superioară a lucrării: „Alexandru Moruzi Domnul Moldovei / La 1 septembrie 1803 dă hrisov domnesc pentru „Seminaria Veniamină”. Deși cadrul este dreptunghiular, portretul este înscris într-un câmp oval, care se distinge cu dificultate pe fondul întunecat al pânzei (Fig. 15). Este posibil ca reprezentarea să fi avut ca sursă de inspirație un portret-medalion de formă ovală, astăzi necunoscut. Modelul urmat poate a fi și portretul păstrat în colecția Mitropoliei, chiar dacă mai multe aspecte, inclusiv cele cromatice sunt diferite. Feregeaua nu mai este trandafirie, ci albă, iar anteriorul are o nuanță de fistic. Din ceea ce știm, acest portret nu este cunoscut istoricilor de artă și nu a mai fost reprodus până acum.

*

Între atâtea portrete nesemnate, cu atribuirii incerte, putem face referire la o lucrare semnată și datată. Este vorba despre un desen aflat în colecția Muzeul Național de Artă al României realizat de Ludovic Stawski, în 1853³⁴. O semnalară a acestei miniaturi este făcut de istoricul de artă G. Oprescu, în *Grafica românească*, fără a include lucrarea în generoasa ilustrație de la sfârșitul volumului³⁵. Portretul fusese reprodus încă din

Alăturarea celor două lucrări arată, mai curând, că Stawski nu poate fi autorul portretului lui Alexandru Moruzi din galeria de la Spiridonie.

³³ Mulțumim părintelui Iustin Neagu de la Biserica „Schimbarea la Față” din Socola, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție acest portret și de a ne fi ajutat la realizarea fotografiilor. Potrivit informațiilor obținute, portretul a fost restaurat, după 1990, de către Serafim Prodan, pictor-restaurator la Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași. În prezent, portretul are nevoie de o nouă restaurare și de un alt spațiu de depozitare decât turla-clopotniță din incinta bisericii.

³⁴ Muzeul Național de Artă al României, DR 19 I, inv. 115, I. Stawski, Alexandru Constantin Moruzi (Biblioteca Academiei Române, inv. 115) 17,5 x 12,8 cm. În alfabet de tranziție „Alexandru Kostandin Moruzi VV”. În partea stângă-jos este semnat „STAVSKI, 1853”.

³⁵ G. Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1942, p. 61-62; Cf. Sorin Iftimi, *Portretistica pictorului Ludovic Stawski (1807-1896)*, în *IN*, XIX, 2013, p. 229.

1913 de N. A. Bogdan, în monografia dedicată orașului Iași, fără a preciza că desenul a fost realizat de Ludovic Stawski³⁶. Imaginea a fost inclusă și în *Cartea de aur a familiei Suțu*, publicată la Paris de Radu Negrescu-Suțu³⁷. Portretul a fost publicat recent, în condiții optime, de Corina Cimpoșu și Marcelina-Brîndușa Munteanu, în albumul dedicat pictorului Ludovic Stawski (2014)³⁸.

Pictorul Stawski, aflat la maturitate artistică, a realizat un portret având un desen elegant, în care poate fi remarcat modul de redare a blănii de samur a gugiomanului și giubelei (Fig. 16). Volumetria feței și a corpului este realizată cu măiestrie. Se simte formația de miniaturist a artistului. Vârsta personajului pare mult mai tânără decât trebuie să fi avut domnitorul în portretul de pe care s-a inspirat pictorul polonez. Frumoasa lucrare a lui Stawski este totuși un portret postum, a cărui valoare documentară este dată de fidelitatea cu care reproduce un model mai vechi.

Amintitul album dedicat lui Stawski pune în relație desenul acestuia cu portretul în ulei aflat în colecția Epitropiei Spiridon. Alăturarea celor două imagini sugerează ipoteza că portretul pictat, aflat astăzi la Muzeul de Istorie din Iași, ar putea fi opera lui Ludovic Stawski. Avem însă motive de a nu fi de acord cu această sugestie. Între imaginile oferite de istoricul Florin Marinescu există și una în care poate fi identificat un portret în ulei ce urmează trăsăturile desenului lui Stawski, ceea ce permite presupunerea că pictorul de origine poloneză a realizat și versiunea pictată a portretului domnitorului Alexandru Moruzi. Portretul în ulei amintit se păstrează în colecția familiei Constantin Moruzi de la Paris (Fig. 17). Imaginea avută la dispoziție este destul de slabă, dar sunt indicii care arată că portretul respectiv ar putea fi doar o copie după originalul pictat de Ludovic Stawski.

*

Un portret a cărui imagine a cunoscut o bună circulație în ultimii ani se află în Grecia. Acesta a fost publicat de *Florin Marinescu*, în *Familia Moruzi, originară din Trapezunt* (2011)³⁹. Este vorba despre lucrarea lui

³⁶ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, ed. a II-a, 1913-1915, p. 153, fig. 182.

³⁷ Radu Negrescu-Suțu, *Livre d'or de la Famille Soutzo*, Paris, 2005, p. 132, fig. 2.

³⁸ Corina Cimpoșu și Marcelina Brîndușa Munteanu, *op. cit.*, p. 46, 110-111.

³⁹ Florin Marinescu, *op. cit.*, 2011, p. 423.

Nikiforos Lytras, *Alexandros Mourouzis*, realizat în ulei pe pânză, Muzeul National de Istorie din Atena, nr. 2473. În partea stângă se află o inscripție în limba greacă, scrisă cu roșu: „Alexandros K. Mourouzis ighemon Moldovlahias” (Fig. 18).

Nikiforos Lytras (1832-1904) a fost un pictor academist, profesor la Academia de Arte din Atena. În 1860, tânărul Lytras a câștigat o bursă din partea statului elen pentru a studia la Academia de Arte Frumoase din München. După terminarea acestor studii, în 1866 a devenit profesor la Școala de Arte din Atena. El a pictat numeroase lucrări cu subiecte etnografice sau peisaje. De asemenea, Lytras a pictat multe portrete, cele mai cunoscute fiind cele ale regelui Otto și a reginei Amalia a Greciei. De-a lungul întregii sale cariere, artistul a rămas fidel stilului academist münchenez.

Având în vedere datele biografice ale pictorului, se poate presupune că Lytras a realizat acest portret după 1866, posibil chiar mulți ani mai târziu. Pentru această comandă s-a apelat la el tocmai pentru că era profesor titular la Academia de Arte din Atena. În ciuda calităților plastice notabile, portretul lui Alexandru Moruzi realizat de Lytras este o operă nu doar postumă, ci chiar destul de târzie pentru a avea valoare de document. Nu se știe ce imagini au servit ca model acestui portret, dar în arhiva documentară a Institutului de Studii Neoelene din Atena se păstrează o fotocopie a unui portret foarte asemănător al aceluiași domnitor (Fig. 19).

*

Concluzii. Reunind întreaga serie de portrete ale domnitorului Alexandru Moruzi, studiul de față a încercat să stabilească imaginile contemporane ale domnitorului, executate după natură, cele care au un grad mai mare de autenticitate și o valoare de document iconografic. În privința genezei portretelor oficiale ale lui Alexandru Moruzi a fost evidențiată o linie muntenească și alta moldovenească. Portretul în ulei aflat în colecția Muzeului de Artă al României, dat la 1800, prezintă toate caracteristicile unei lucrări contemporane, realizate direct după model.

Pentru Moldova nu a putut fi identificat portretul inițial, realizat în timpul domniei lui Moruzi, dar frumosul chip al domnitorului a fost preluat în două sau trei copii relativ vechi, aflate în colecțiile Mitropoliei Moldovei (Mănăstirea Golia) și Muzeul de Istorie a Moldovei (provenit de

la Spiridonie). Este posibil ca modelul inițial al acestui portret să fi fost realizat de Eustatie Altini, care era, de departe, cel mai talentat pictor aflat la Iași în anii 1803-1806.

Un elegant portret al lui Alexandru Moruzi, semnat și datat, este desenul lui Ludovic Stawski, din 1853, aflat la Cabinetul de Stampe al Academiei Române. Acesta este însă un portret postum, realizat după un model mai vechi. Portretul pictat la Atena, de Nikiforos Lytras, cândva după 1866, deși remarcabil ca realizare artistică (operă originală), pare a fi, la rândul său, un portret imaginar, fără legătură directă cu imaginile păstrate din epoca domnitorului.

În această serie desfășurată poate fi mai bine amplasat portretul întreg al domnitorului Alexandru Moruzi, intrat recent în colecția de la Paris a domnului Mihai Dim. Sturdza. Chipul domnitorului urmează, indubitabil, linia moldovenească a portretelor lui Alexandru Moruzi. Este dificil de stabilit dacă întreaga compoziție vine din primii ani ai secolului al XIX-lea sau a fost realizată ulterior, plecând de la un portret-bust și amplificând apoi întreaga imagine, pentru a realiza un amplu portret „de aparat”. Portretul-întreg este interesat nu doar de autenticitatea chipului celui pictat, ci de evidențierea tuturor elementelor care contribuie la realizarea imaginii de grandoare, de maiestate: „poza” personajului, vestimentația, însemnele domniei, decoruri adecvate. Examinarea modului în care au fost pictate unele detalii, precum gugiumanul și papucii, arată că pictorul nu cunoștea cum arătau în realitate asemenea piese vestimentare. Pensulația nu mai urmează tehnica lisă, potrivită cu epoca lui Alexandru Moruzi, ci prezintă unele tușe mai potrivite cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Portretele domnitorului Alexandru Moruzi oferă și un bun subiect de reflexie pentru revalorizarea copiei de epocă, care transmite imaginea unui original ce s-a pierdut între timp. Credem că acesta este și cazul noului portret, care a reprezentat punctul de plecare al studiului de față.

*THE FACES OF PRINCE ALEXANDRU MORUZI
IN 19TH CENTURY PORTRAITS**

(Abstract)

The present study is based on Prince Alexandru Moruzi's portrait, which recently became part of Mr. Mihai Dim. Sturdza's collection from Paris. For a fair analysis of this painting, we reunited the entire series of Alexandru Moruzi's portraits, with the help of the historian Florin Marinescu (Athens). Meanwhile, we were able to identify some other unknown portraits. With regards to the genesis of Alexandru Moruzi's official portraits, two different lines were identified: one from Wallachia and one from Moldavia. As for the Moldavian one, we weren't able to identify the initial portrait, done during Moruzi's reign, but the Prince's good-looking face was found in relatively old copies from the collections of the Metropolitan of Moldavia (Golia Monastery) and Moldavia's History Museum. The initial model might have been made by Eustatie Altini, the most talented painter in Iasi between 1803 and 1806. The series of the prince's portraits also contains two works signed by their authors: Ludovic Stawski (Iasi) and Nikiforos Lytras (Athens). The portrait from the collection of Mr. Sturdza follows the series of the portraits made in Moldavia. Prince Alexandru Moruzi's portraits represent a good subject for reflection with regards to the revalorization of the epoch copy, which transmits the image of an original work lost in the mean time.

List of Illustrations:

- Fig. 1. Prince Alexandru Moruzi. Portrait from the collection of Mr. Mihai Dim. Sturdza (Paris).
- Fig. 2. Moruzi coat of arms on the framework of the portrait (detail).
- Fig. 3. Moruzi coat of arms on the back of his throne (detail).
- Fig. 4. Alexandru Moruzi at Curtea Nouă (detail).
- Fig. 5. Alexandru Moruzi at Curtea Nouă in Bucharest (1793).
- Fig. 6. The enthronement of Nicolae Mavrogheni (1786). Painting attributed to the Venettian Georgio Venier.
- Fig. 7. Alexandru Moruzi wearing a janissary costume (1791). Drawing by L. M. Halbon
- Fig. 8. Alexandru Moruzi whole body portrait (reconstitution).

* Rezumat tradus de Simona Postolache.

-
- Fig. 9. Prince Alexandru Moruzi. Portrait from the Register of Radu Voda Monastery (1794).
- Fig. 10. Prince Alexandru Moruzi. Portrait in the collection of Mr. Mihai Dim. Sturdza.
- Fig. 11. Alexandru Moruzi, Voivode of Ungro-Wallachia, 1800. National Museum of Art of Romania.
- Fig. 12. Portrait of Prince Alexandru Moruzi on the Map of Wallachia printed by Iordache Golescu in Vienna (1800).
- Fig. 13. Alexandru Moruzi, Voivode of Moldavia (1803-1806). Metropolitan of Moldavia – Storage of Golia Monastery.
- Fig. 14. Alexandru Moruzi, Prince of Moldavia. Portrait from the Gallery of St. Spiridon Vestry – Iași. Moldavia's History Museum.
- Fig. 15. Alexandru Moruzi, prince of Moldavia. Socola Monastery-Iasi
- Fig. 16. Alexandru Constantin Moruzi VV. Portrait by Ludovic Stawski. Romanian Academy Library.
- Fig. 17. Alexandru Moruzi, oil on canvas portrait. C. Moruzi collection (Paris).
- Fig. 18. Nikiforos Lytras, *Portrait of Alexandros Mourouzis*. National Museum of History in Athens.
- Fig. 19. Portrait of Alexandros Mourouzis. Centre for Neo-Hellenic Studies in Athens.

Fig. 1. Principele Alexandru Moruzi.
Portret din colecția domnului Mihai Dim. Sturdza (Paris)

Fig. 2. Stema Moruzi pe rama portretului (detaliu)

Fig. 3. Stema Moruzi pe spătarul tronului (detaliu)

Fig. 4. Alexandru Moruzi la Curtea Nouă (detaliu)

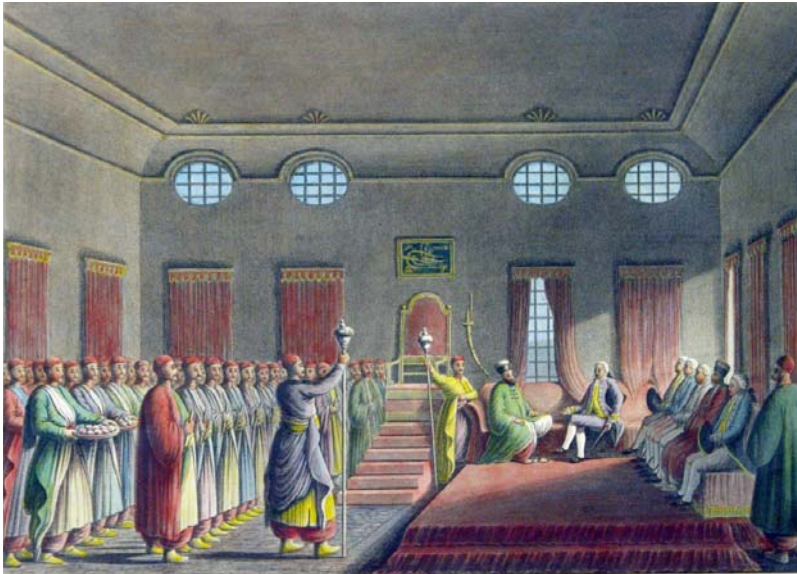

Fig. 5. Alexandru Moruzi la Curtea Nouă din București (1793)

Fig. 6. Instalarea pe tron a lui Nicolae Mavrogheni (1786).
Pictură atribuită venețianului Giorgio Venier

Fig. 7. Alexandru Moruzi în costum de ienicer
(1791). Desen de L. M. Halbon

Fig. 8. Alexandru Moruzi
portret întreg (reconstituire)

Fig. 9. Alexandru Moruzi vodă.
Portret din Condica Mănăstirii Radu Vodă (1794)

Fig. 10. Principele Alexandru Moruzi.
Portret din colecția domnului Mihai Dim. Sturza

Fig. 11. Alexandru Moruzi voievod al Ungrovlahiei, 1800.
Muzeul Național de Artă al României

Fig. 12. Portretul principelui Alexandru Moruzi pe Harta Valahiei publicată de Iordache Golescu la Viena (1800)

Fig. 13. Alexandru Moruzi voievod al Moldovei (1803-1806).
Mitropolia Moldovei – Depozitul Mănăstirii Golia

Fig. 14. Alexandru Moruzi domnitorul Moldovei.
Portret din Galeria Epitropiei Sf. Spiridon-Iași. Muzeul de Istorie a Moldovei

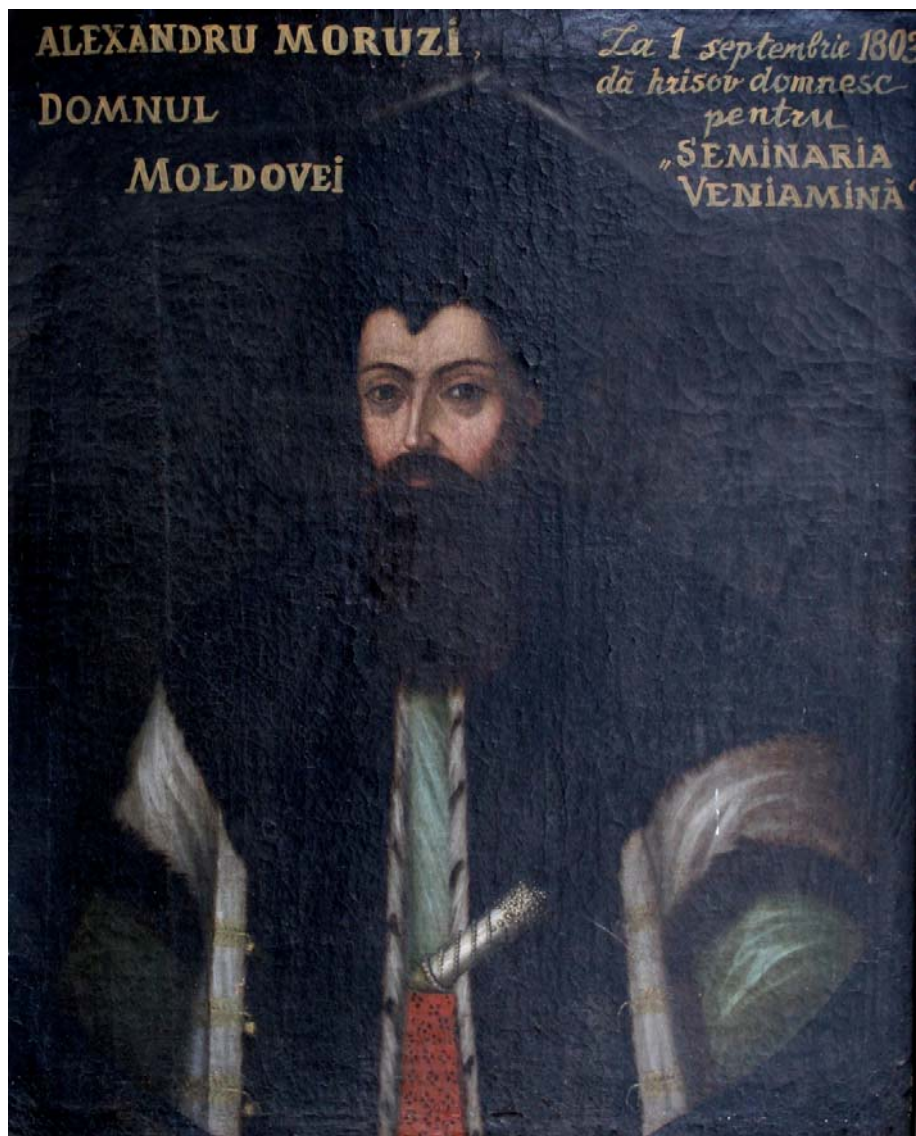

Fig. 15. Alexandru Moruzi domnitorul Moldovei.
Mănăstirea Socola – Iași

Fig. 16. Alexandru Costandin Moruzi VV. Portret de Ludovic Stawski, 1853.
Biblioteca Academiei Române

Fig. 17. Alexandru Moruzi, portret în ulei pe pânză.
Colecția C. Moruzi (Paris)

Fig. 18. Nikiforos Lytras, *Portretul lui Alexandros Mourouzis*.
Muzeul Național de Istorie din Atena

Fig. 19. Portretul lui Alexandros Mourouzis.
Centrul de Studii Neoclene din Atena